

Diğerkâm Bir Yaklaşımla Doğa Tahayyülü

SANAT ÜRETİMİNDE DOĞAYLA İLİŞKİLENEN VE BUNU FARKLI BOYUTLARLA
ORTAYA KOYAN ÜÇ SANATÇIYI, ELMAS DENİZ, GÖKÇE ERHAN VE NECLA
RÜZGAR'I, NERGİS ABIYEVA KALEME ALDI.

NERGİS ABIYEVA

Görseller: Sanatçıların ve
galerilerin izniyle

“Geçmişteki ve şimdiki acılar gelecekte evrensel bir mutluluk çağıyla pek silinecek gibi görünmüyor. Ve kötülük sabit, yok edilemez bir gerçeklik şimdi. Bütün bunlar da çözümün –yaşama vermemiz gereken anlamla barışma yolunun– ertelenemeyeceği anlamına geliyor. Geleceğe güvenilmez. Gerçek olan an şimdidir.”¹

Üzerinde uzlaşılan tanımıyla doğa “kendiliğinden var olan ve insan etkinliğinin dışında kendini sürekli olarak yeniden yaratan ve değiştiren, canlı ve cansız nesnelerden oluşan varlığın tümü”dür. İnsan, ilk çizimlerini sanatsal değil büyüsel kaygılarla, boya olarak hayvanların bedensel sıvılarını kullanarak mağara duvarlarına yapmıştı. (Fransa’da bulunan Lascaux ve Altamira mağaraları bu çizimleri kapsayan mağaraların en popülerlerinden olsa da, dünyanın farklı yerlerinde eşzamanlı olarak bu çizimler mevcut.) Bu çizimler aynı zamanda, insanın doğayla ve hayvanlarla kurduğu av-avcı ilişkisinin görsel alana yansımalarının saptanılan ilk örnekleridir.

Sanatçının, doğayla ilişkisi dünyevi yaşamın önemsiz olduğu Ortaçağ’da sekteye uğrasa da, Rönesans’ı ortaya çıkaran süreçle bir-

likte doğaya dönüş yaşanır. Doğa ve doğaya ait olan varlıklar merak edilir, incelenir, araştırılır. Sanatçı da bu dönüşümün içindedir; doğayı inceleyip resimlerine yansıtır. Sanatçının 18. yüzyıl itibarıyla doğaya yaklaşımı değişir: İnsanlığın ortaya koyduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerin kazandığı ivme sebebiyle *Endüstri Devrimi* olarak adlandırılan dönemde, doğanın değişme ve yıkıma uğrama süreci başlar. Romantik sanatçılar, doğanın tahribatına bir tepki olarak da doğanın kendisini resmin başat ögesi haline getirir.

İnsanlığın dünya üzerinde neden olduğu ekolojik sorunları kapsayan bir kavram olarak Antroposen çağı; 18. yüzyıldan itibaren süregelen, insanlığın yıkıcı etkinliğinin yol açtığı tahribatlarla ilgilidir ve bünyesinde haklı karamsarlığı da barındırır. İnsan etkinliğiyle bozulan dünya, geri dönülemez bir sürecin içindedir. Süreci yavaşlatmak ya da hızlandırmak da yine insana bağlıdır. *Yedinci Kıt*a ise, insan atıklarından oluşan bir alanı tarif eder. Bu yazıda, ekolojiyle direkt ya da daha dolaylı yollardan ilişkilenen sanatçılar Gökçe Erhan, Elmas Deniz ve Necla Rüzgar’ın üretimleri incelenecektir.

Elmas Deniz

Elmas Deniz'in işlerine rastlamam ilk kez 2015 yılında, o sırada galerinin "40. Yıl Projeleri" için çalıştığım Maçka Sanat Galerisi'nin arşivinde gerçekleşti. Deniz'in, MSG'nin 35. Yıl Sergileri'nde gösterdiği işlerin tüketim kültürüyle, kapitalizmle, doğayla ve de dolaylı yoldan olsa da Arte Povera'yla kurduğu ilişki, bende sanatçıya ve üretimine dair bir merak uyandırmıştı.² Deniz'i tanıdıkça, yaşamıyla üretimi arasındaki bağların sıklığına şaşırmıştım. Ege'de deniz kenarında bir kasabada büyüyen, şehirde yaşamaya lise çağında başlayan ve 2004 yılında İstanbul'a yerleşen sanatçı, 2000'den beri ekolojiyle, insanın doğayla ve diğer can-

lılarla kurduğu ilişkilerle ve bunların uzantısı olan kapitalizmle ilgilenmektedir. Deniz'in bir sanatçı olarak çıkış noktası olan doğa, zaman zaman malzemesi de olur. Elmas Deniz, Sri Lanka'dayken yaptığı sanatçı kitabı *Uçan Bitkiler, Köpekler ve Filler*'i fil gübresinden imal edilmiş kâğıtlarla üretmiş; bu kitapta sokak köpekleriyle sarılma hikâyelerini ve yerinden edilen bitkileri yazmıştı.

İnsan etkinliğinin uzantısı olan kapitalizm; doğaya ait olanı, alınır satılır hale getirdi. İnsanın hayatta kalmak için oksijenden sonraki en temel ihtiyacı olan su da, bugün satın aldığımız bir *ürün*. Elmas Deniz, duvara yazı yazarak oluşturduğu *Para Yoksa Su Yok* (2014) işinde tam da bu duruma

Elmas Deniz,
Satın Almak İstedğim Ağaç,
2014, fotoğraf

göndermede bulunuyor; insanın kanıksadığı ve alıştığı yaşam kurallarını sorgulatıyordu. Deniz'in mesajı, kapitalizmin ve modern yaşamın kuralları gibi, çok netti. Deniz, *Mutlu Koleksiyon* (2012) adlı çalışmasındaysa Maçka Sanat Galerisi'nin arka odasındaki nişlere yaptığı enstalasyonda, kendi atıklarını, çöplerini işinin malzemesine dönüştürmüştü.

Deniz'in doğanın bir başka 'mülkü' olan ağaçlarla, daha doğrusu tek bir ağaçla gerçekleştirdiği video işi *Satın Almak İstediyim Ağaç'ta* (2014) ise İsveç'te 600 yıllık bir meşe ağacı ve Deniz'in söz konusu ağaçla kurduğu fiziksel temas görülür. Deniz, Stockholm'e gittiğinde bu meşe ağacını bulur ve bitkilerin, çam ağaçlarının alınıp satıldığı çağımızı ironik bir şekilde eleştirir.

Deniz, üretiminde ilk kez tarihsel bir araştırmayla şekillendirdiği ve

Elmas Deniz,
Mutlu Koleksiyon, 2012,
yerleştirme

İstanbul'un su yollarına odaklandığı işini 16. İstanbul Bienali kapsamında Haliç Tersanesi'nde gerçekleştirecek; sanatçı bu çalışmasıyla üretiminin kavramsal ve araştırmaya dayalı yönünü biraz daha artıracığını müjdelmiş oldu.

Gökçe Erhan

Gökçe Erhan'ın işlerini ilk kez 2018'de Art Sümer'de sanatçının *Resimli Dünya Atlası* adlı kişisel sergisinde gördüm. Sergi alanına girdiğim andan itibaren içimde uyanan merak, resimleri inceledikçe kuşatılma ve ele geçirilme hissi de eklendi. "Asıl evimiz doğadır" diyen bir sanatçı ve aktivist Gökçe Erhan. MSGSÜ'yü birincilikle bitirmesinin hemen ardından 2012'de doğduğu topraklara, Trabzon'a geri döner ve bu dönüşü şöyle açıklar: "Mezuniyetimle birlikte ilk kişisel sergime hazırlanırken her an sürdürmekte olduğum hayatı sorguluyordum. Kırsalda doğup büyüyen biri olarak doğal yaşama derin bir özlem duyuyor, orada kendimi

tek başına ve hür bir kadın olarak hayal ediyordum. Bu hayal, kısa sürede kente ve bulunduğum çevreye duyduğum yabancılaşma ve yalnızlık hissinin daha da artırdı. Dolayısıyla beni şehirden ve şehirle ilgili hayallerimden kopardı. Tutunmak istediğim ve kendi merkezimi oluşturmak istediğim yer; ait olduğumu hissettiğim topraklardı. Bir ay gibi kısa sürede, ilk kişisel sergimden de, İstanbul'dan da tüm eşyalarımı ve eserlerimi geride bırakarak ayrıldım. Kendimi, doğanın içinde yeniden var edene dek, sanat ortamından ve kent yaşamından uzak tutacağım memleketime yerleştim." Erhan, üretiminin erken evrelerinden itibaren atık naylonlarla kolajlar üretir ve performanslar gerçekleştirir. Erhan'ın üretimi incelendiğinde, üretimini şekillendiren olgunun Çamburnu'na yerleşmesi olduğu görülür. Sanatçı bu durumu şu sözlerle açıklar: "Burada üretmek bana daha serbest hissettiriyor. Herhangi bir ağacın meyvesini vermesi gibi de sıradan ve beklentisizce... Yalnızca var

Gökçe Erhan, Plastik Değerler,
2011-2012, 52x100 cm

olan yetenekleri dışarıya aktarmak; ama hep yararlı şeylere vesile olabilmek arzusuyla. Kendisi ve çevresine faydalı olabilecek şeyler yaratmak ya da o şeylerin yaratacağı olasılıkları sağlayabilme arzusuyla... Şimdi ve gelecekte bir değişim yaratabilmek uğruna.”³

Erhan’a göre doğayı resmetmek, onu anlamanın, öğrenmenin ve onunla bütünleşmenin yoludur. Sanatçı Çamburnu’na yerleştiğinde önce bitkilerin toprakla ilişkisini sessizlikle seyrederek arınmaya başlar. Zaman içinde insanlar ve diğer canlılar dahil olmaya başlar resimlerine. Doğaya hayranlık duyduğu gibi doğaya ait her varlığı daha derinden hissetmeye başlar; dertleri ve acıları ile birlikte. Evinin yalnızca birkaç yüz metre yukarısındaki çöp depolama alanın çevresel etkileri artıp üretimlerine yansımaya başladığında sanat, Erhan için yeni bir anlam kazanır. Sanatçı olarak geride bırakmak istediği en değerli eserin Çamburnu olduğuna karar verir. Ve *İçimde Evler Yıkılıyor* adlı sergisini 2017’de Çamburnu Katı Atık Tesisi’nde açar. Burada sergilediği, Çamburnu’nu konu edindiği resimlerdir. Sergi açılışında yöresel kıyafetler içinde davul çalarak Çamburnu’na yazdığı şarkıyı söyler. Kuşkusuz ki bu bir performanstır. Erhan’ın çöplükteki sergisine yöre halkı da iştirak eder. Erhan, kendini bir muharip olarak görmeye başlar ve ürettiği her yapıt bu amacına hizmet eden aracıdır. Köyünü ekolojik bir yaşama kavuşturabilmek adına sanat yoldaşı olduğunda, hayatla olan bağlantısı kendiliğinden kurulmuş olur. 2018 yılında kurdukları Çamburnu Doğa Kültür Sanat Derneği’nin başkanlığını da üstlenir. Bunu, “Aynı amaç etrafında çoğalıp gelişeceğimiz zamanlara doğru birlikte ilerlemek için” diye özetler.

Gökçe Erhan’ın *Habitat* (2014-2017) resimleri, Çamburnu’na hem

kuşbakışı hem de 360 derece açıyla, yani panoramik bir bakışı mümkün kılar. Bu bakış, aynı zamanda Erhan’ın Çamburnu’ndaki evinden köye bakışıdır. Bu bakış hem romantik, hem de son derece gerçekçi bir bakıştır. Resmin detaylarına daldıkça, Çamburnu’ndaki yaşamın izleri de sürülür; köy otobüsünden, yırtıcı kuşlara, köyün çocuklarından, Çamburnu Tabiat Parkı’na ve de Çamburnu’na bir sanatçı olarak geri dönen Gökçe Erhan’a... Her biri ayrı bir kompozisyon olan bu resimler, aynı zamanda birleşerek bir bütünü de oluştururlar. Tıpkı Erhan’ın sanatının, yaşamıyla bütünleşmesi gibi.

Necla Rüzgar

Necla Rüzgar ise, doğaya ve *doğada olana* neredeyse insan olanın değil, doğada olanın gözüyle bakar. Rüzgar’ın özellikle resimlerinde böyle bir tavrın izini sürebiliriz. İnsan olanla insan dışı olanın birbirine karıştığı, sınırların eridiği resimler; günümüz insanının doğayla deneyiminin bir tür hayal kırıklığına dönüşebildiğini de gösterir. Rüzgar’ın bazı resimlerinde gündelik kıyafetleriyle sualtında balıklarla duran ve Rüzgar’ın otobiyografik özelliklerini gösteren bir kadın, bazı resimlerindeyse bir geyikle birlikte ok atılmış bir kadın görülür. *İçfauna I* adlı resimde aynı renkte kürklere sahip dişi aslan, kurt, tavşan, tilkiyle birlikte yine Rüzgar’ın otobiyografik özelliklerini taşıyan bir kadının, üstünde hayvanların kürkünden temellük ettiği bir battaniyeyle birlikte uyuduğu görülür. Bu resmin düşündürdüklerinden biri, insanlığın ilerlemesinin önemli bir evresi olarak gösterilen hayvanların evcilleştirilme anlatısıdır. İnsan merkezli bu anlatı, insanlığın köpekleri, kuşları, koyunları, inekleri, tavukları nasıl evcilleştirdiğinden; evcilleştirme neticesinde beslenme sorununu büyük ölçüde

Gökçe Erhan, Habitat-IV, 2018,
tuval üzerine yağlıboya, 100x200 cm

Necla Rüzgar, *İçfauna I*, 2015,
tuval üzerine karışık teknik.
Sanatçının ve
Galeri Nev Ankara'nın izniyle.

hallederek ve doğaya hükmederek 'medenileşme' yolunun nasıl açıldığından bahseder. Bu anlatı, hayvanların evcilleştirilmesi sürecinde evcilleşen hayvanların rolünü görmezden gelir. Gündüz Vassaf'ın da üzerinde durduğu gibi, bazı hayvanlar içgüdüsel olarak insanlarla işbirliği yapmış olmasalardı, hayvanların evcilleştirilmesi mümkün olamazdı.⁴ Rüzgar, *İçfauna I* resminde insanlığın evcilleştiremediği hayvanlarla uyumayı tercih ederek çoktan kaybettiğimiz bir ihtimali kurgular. Rüzgar'ın hayvanları dahil ettiği resimlerinde insanlar genelde yalnızdır, hayvanlar sayıca çoktur. Bazı resimlerindeyse, insanlarla hayvanları "teke tek" karşılaştırdığı görülür. Bu resimlerde insan kaynaklı bir hiyerarşiye asla yer yoktur. Bu resimlerin bir kısmı doğa-

da, bir kısmıysa tam olarak doğa olmasa da; dış mekân olduğu bilinen/hissedilen yerlerde geçer.

"İnsanlar ile hayvanlar arasındaki sınırların doğuşunu ve bu sınırların bir uçuruma dönüşmesini temel sorunlardan biri olarak görüyorum. Hayvanlar bizim gerçekliğimizde değil, sanki sadece belleğimizde yaşıyor artık. Gerçekliğimizde mevcut olan hayvanlar da kendi doğalarının ortamında değil, bizim evcilleştirdiğimiz dünyada yaşıyorlar. İnsanlarla hayvanlar arasındaki sınırların böylece silikleşmesi benim için önemli"⁵ diyen Necla Rüzgar'ın üretiminde bir kırılma olarak okunabilecek Galerî Nev Ankara'daki (2014) sergisinin adı "belirli bir coğrafi alanda bulunan hayvan türlerinin tümü" anlamına gelen *Fauna*'dır.

Rüzgar'ın bazı heykelleri modern insanın ekosistemde tahrip ettiği hayvanlarla ilişkilidir. Kuşkusuz ki *Tanrının Kuşları* bu çalışmalar arasında aklı ilk gelendir. Rüzgar, *Tanrının Kuşları*'nda insanlık tarihinin, kişisel tarihiyle kesiştiği yerden seslenir. Sanatçı, serçelerin, çocukluğunda yaşadığı Dersim'in her yerinde olduğunu, ağaçların silme serçeyle dolu olduğunu belirtir. Sonra serçelerin insanların yaşadığı yerleri terk ettiklerini, bugün yaşadığımız şehirlerde serçelerin neredeyse olmadığını söyler. Rüzgâr, insanın bireysel ve antropolojik düzlemde kaybettiği ya da hiç sahip olmadığı ilişkilerin ve ihtimallerin izini sürer; onun sanatını bu denli etkileyici kılan da bu olsa gerek.

NOTLAR

- 1 John Berger, *Ve Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü*, Metin Yayınları, İstanbul, s. 103.
- 2 Elmas Deniz'in üretiminin Arte Povera'yla ilişkisini ele aldığım makale için: Nergis Abıyeva, "Arte Povera ruhuyla günceli üretmek", *Art Unlimited*, 15.03.2018.
- 3 Gökçe Erhan'la yapılan çeşitli görüşmelerden.
- 4 Gündüz Vassaf, *Cehenneme Övgü: Gündelik Hayatta Totalitarizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 224.
- 5 Nergis Abıyeva-Necla Rüzgar söyleşisi, "Geride kalan da aslında yerinden edilmiştir.", *İstanbul Art News*, Ekim 2016.

Necla Rüzgar, *Tanrının Kuşları*, 2013, polyester, yağlıboya, vernik, gerçek ölçülerinde. Sanatçının ve Galeri Nev Ankara'nın izniyle.

